На Поділлі, як і по всій Україні, біля кожної хати споконвіків милував око садок. Подоляни кохалися у яблунях і грушах, вишнях і черешнях, сливах і абрикосах, а подекуди вирощували виноград і персики. Майже біля кожної оселі росли волоські горіхи. Поміж деревами влітку зеленіла трава, яка не тільки була кормом для домашніх тварин, а й радістю для родини. У неділю чи у свято в спекотну днину там відпочивали старі й малі, приймали і гостей.

А коли відбулася колективізація, коли у селян забрали землю, то зникла і трава у садках. Її перекопували восени, засівали, в основному, житом. Пшениця була вибагливіша, не хотіла тулитися до яблуневих і вишневих стовбурів. А жито виживало навіть у сливових заростях.

Тої голодної весни, коли трупи спухлих дітей, їх матерів, стариків і юнаків траплялися у полях і на вулицях міст і сіл нашої України, ми, що поховали сестричку Вірочку, якось дотягли до кінського щавлю і кропиви, пшінки і квіток кульбаби. Та весняним делікатесом був звичайний пирій. Ми бігали на поле, ножиками видовбували біле солодке коріння, набивали ним торбинки і несли додому. Додумалися новоспечені колгоспники і до того, що цупке коріння різали ножами чи рубали топорами на дрібні шматочки, сушили у печі чи на сонці, потім мололи на жорнах. З пирійового борошна, до якого матуся підмішувала ошпарене листя кропиви, люцерни, конюшини, лободи чи звичайної трави, випікалися порепані коржі.

Не знали тоді, що досхочу споживаємо вітаміни, різні цукри і глікозиди. А ще пили вітамінні чаї (правда, без цукру, бо його, як і хліба, м'яса і сала, не бачили місяцями, забули, які ті лакітки навіть на смак), заварені вишневими, малиновими чи березовими гілками... Отак і жили, бо з трудоднів хліба не спечеш і чаю не звариш.

І хоч всю весну ми їли і пили природні делікатеси (а ще у березні, як пригріло сонечко, точили березовий і кленовий соки), та хліба, хлібця, ой,

як хотілося! Менші за мене братики і сестрички могли годинами простягати худенькі рученята до матері і вже без сліз безугавно скиглити: "Матусю, да-а-а-й хлібц-я-я!", "Мамцю-ю-ю, дай папи-и-и!", "Мамо, дай хліба-а-а!".

Коли жито у нашому саду між сливами почало цвісти, то ми цілими днями винюхували той ніжний неповторний запах. А як вітер злегка колихав колосками і з них туманився пилок, то ми ладні були підтримувати руками кожну стеблину, кожен колосочок, бо думали, що то витрушується майбутнє зерно, на яке так довго чекали.

Не раз благоговійно спостерігали, як мати обережно нагинала житню стеблину (між сливами жито виросло високе, вище за нашу матусю), ніжно торкалася пальцями колоска і невідомо кому говорила: "Ще рано".

Та настав той святий день, коли мати вивільнила серп із мішковини, у якому був загорнений ще з торішніх жнив, і пішла в садок. Ми кинулися за нею. П'ятеро нас стало на відстані від неньки, щоб не сполохати її. А вона тричі перехрестилася до сонечка, що саме було у зеніті, нагнулася, взяла лівою рукою жмут зелених житніх стебел – і раптом почулося на весь сад:

– Ж-ж-ж-жух!

Від того "Ж-ж-ж-жух!" ми здригнулися і вже не дослухалися до наступних "Ж-ж-ж-жухів!", які раз за разом лунали у саду.

Скоро мати скрутила перевесло, зв'язала ним зелений сніп, і, радісно посміхнувшись до нас, понесла житечко на подвір'я. На найгарячішому сонячному місці на картатій вереті розстелила нажате збіжжя. А нам пояснила:

– За пару днів житечко висохне, потім вимолотимо, зерно вивіємо, ще підсушимо у печі, змелемо на жорнах на борошно, а з борошна...

–...спечемо хліб! – голосно закінчила мамину мову найстарша з сестричок Ніночка.

– Так, дітоньки, – підтвердила слова малої мати. – Спечемо смачну паляницю, бо на хліб тут не вистачить зерна.

Не буду переповідати, як ми три дні ходили за матір'ю назирці: куди вона, туди й ми, діти. Мене ж найбільше вразило те, що з жорен сипалося зелене борошно! Правда, і зерно було зелене та ще й зморщене, як у сусідської бабусі лице.

Коли ж мати замісила тісто і виробила кілька невеликих зелених паляниць, то я думав, що вони у печі від вогню, який так весело палахкотів, змінять колір, стануть коричневими чи чорними, як згасле вугілля.

Наче заворожені ми сиділи рядочком на довгій лаві, освітлені палаючою піччю, спостерігали за кожним материним рухом. Ось вона взяла у кутку довгу коцюбу, нагнулася і впустила її у вогняну пащу. Підгорнула аж на припічок жар, пригасила тліючі поліна, поклала на дерев'яну лопату паляницю і обережно всадила у піч. Так зробила з другою, третьою і четвертою.

– Чи довго паляниці будуть пектися? – запитав малий Василько.

– А ти як хочеш? – радісно засміялася мати.

– Хочу, щоб скоро спеклися.

Мати підійшла до малого, пригорнула його до себе і всім нам:

– Паляниці тоненькі, то й спечуться скоро. А завтра ще нажнемо сніп житечка. Тепер, дітоньки, вже будемо жити. Тільки Вірочка не дочекалася свіжих паляниць...

Ми сумно опустили очі, а матуся витерла сльози білим фартушком.

Поки ми сумували за померлою з голоду сестричкою, матуся поліном розгорнула пригасле вугілля і коцюбою повитягала всі паляниці. Вони були зелені-зеленісінькі, ніби з темної трави...

І пахли ті паляниці зеленим житечком. І на смак були зеленим хлібом. І все ж – хлібом!

Такі паляниці я бачив того раннього літа вперше, і дай Боже, щоб то було востаннє.

І щоб ніхто і ніколи на нашій рідній Україні не бачив зелених паляниць! Амінь!